

Inhoud

Woord vooraf	9	
Inleiding	11	
<i>De jeugd vliegt uit</i>	11	
<i>Waar de vlucht heen gaat</i>	13	
1	Kleine luyden en mannenbroeders	
	De gereformeerde zuil	15
	<i>De gereformeerde kerk tussen 1940-1960</i>	16
	<i>Verzuimd Nederland</i>	22
	<i>Nederland ontzuilt</i>	25
	<i>De gereformeerde kerk in ontzuilend Nederland</i>	28
2	Onze enige troost in leven en sterven	
	Een gereformeerde, geloofszekere familie	33
	<i>Een doodgewoon gereformeerd gezin</i>	33
	<i>Gereformeerd in de naoorlogse jaren</i>	37
	<i>Wijsbegeerte der Wetsidee</i>	42
3	De heidense kerstboom	
	Alleen Christus brengt het eeuwig licht	48
	<i>Sint krijgt gezelschap van de Kerstman</i>	48
	<i>De heidense kerstboom</i>	50
	<i>In ons huis geen kerstboom</i>	51
4	‘Make love not war’	
	Een gereformeerde babyboomer in de jaren zestig	56
	<i>Roerige jaren zestig</i>	56
	<i>Studeren, maar wel aan de VU</i>	57
	<i>De pil is niet voor meisjes</i>	63
	<i>De stad van de mens</i>	65

5	Als hij maar gereformeerd is ...	
	Als meisje opgroeien in een gereformeerd gezin	66
	<i>Als je maar trouwt ...</i>	66
	<i>Gelukkig: hij is gereformeerd</i>	70
6	‘Vrouwen zijn anders geschapen dan mannen’	
	Een gereformeerd meisje koopt een broek	74
	<i>Langharig werkschuw tuig</i>	74
	<i>Bruine ribfluwelen broek</i>	75
	<i>Scheppingsordinantie</i>	77
	<i>Verzet tegen de gevestigde orde</i>	78
7	Theologie is mijn missie	
	Er kan anders worden gedacht en geloofd	81
	<i>Mijn naam als missie</i>	81
	<i>Weg uit Katwijk</i>	84
	<i>In aanraking met veranderend gereformeerd denken</i>	85
8	Verzuild verder, maar zonder Aantjes	
	Het einde van gereformeerde politiek	89
	<i>Schouten, Zijlstra, lijst 3</i>	89
	<i>Het geloof verdwijnt van de verjaardagsagenda</i>	90
	<i>Aantjes’ Bergrede</i>	91
	<i>Verder zonder Aantjes</i>	94
9	Laatdoop en wereldwinkel	
	Voorbij geloofs zekerheden	96
	<i>Blij en gelukkig zijn wij met de geboorte van onze zoon</i>	96
	<i>Laatdoop</i>	97
	<i>Toch nog gereformeerd, maar voor hoelang?</i>	99
10	De Leidse Ekklesia	
	Van orthodox-gereformeerd naar vrijzinnig-protestants	102
	<i>Wees hier aanwezig</i>	102
	<i>Van orthodox naar vrijzinnig</i>	104

11	God moet je doen	
	Vrijzinnigheid in opmars	109
	<i>Moderne theologie</i>	109
	<i>Het transcendente in het immanente ervaren?</i>	112
12	Liever kaarsjes branden	
	Op zoek naar symboliek en warmte	114
	<i>Sola Scriptura, sola fide, sola gratia</i>	114
	<i>Katholiek worden</i>	117
13	Niet wandelen in de raad der goddelozen	
	‘... want alle mensen zijn uit zichzelf leugenaars en ijdelder dan de ijdelheid zelf ...’	120
	‘... wanneer ik niet meer hier doch bij Christus ben ...’	120
	<i>In den beginne schiep God den hemel en de aarde</i>	121
	‘... want alle mensen zijn uit zichzelf leugenaar ...’	122
	‘Welgelukzalig is de man ...’	124
14	Op zoek naar iets anders	
	Een meditatief pad	126
	<i>Afscheid van de kerk</i>	126
	<i>Spirituele leegte vraagt om vulling</i>	127
	<i>Boeddhisme, religie zonder God</i>	132
	<i>Op weg naar iets anders</i>	134
15	Mens, ontplooi jezelf!	
	Hoe een gereformeerde theoloog het geloof achter zich liet	135
	<i>Taal creëert werkelijkheid</i>	135
	<i>De mens is autonoom</i>	138
16	God is mijn toeverlaat, halleluja!	
	Alles is mogelijk voor wie gelooft	140
	<i>Een moeder sterft altijd te vroeg</i>	140
	<i>Een boek, een foto</i>	142
	<i>The Hour of Power</i>	143

17	De kerk voorbij	
	Een mailwisseling tussen broer en zus	146
	<i>Zomaar op zoek in onrust</i>	146
	<i>Vipassana op tweehoog</i>	149
	<i>Toevlucht nemen</i>	154
	<i>Psychosynthese – Heel je leven</i>	156
18	Niet-weten	
	Geen geloof, wel een diep verlangen	160
	<i>Langzaam weg uit de kerk</i>	160
	<i>Voorbij het geloof een verlangen dat blijft</i>	162
19	Iets of niets, het doet er niet toe	
	Ontkerkelijk Nederland	165
	<i>Voortschrijdende secularisatie</i>	165
	<i>De jeugd vloog uit</i>	168
	<i>Iets of niets, een neven- en nichtenreünie</i>	169
	<i>Ontkerkelijk Nederland</i>	172
20	Terugblik	173
	<i>Het gereformeerde nest verlaten</i>	173
	<i>Religie is angst en verlangen</i>	174
	<i>Compassie, de Gulden Regel: kern van alle religie</i>	178
	Bibliografie	180
	Noten	185
	Over de auteurs	201
	Verantwoording	203

Inleiding

De jeugd vliegt uit

De ontwikkelingen in kerkelijk Nederland hebben hun sporen nagelaten in vrijwel elk gereformeerd gezin. In ieder geval in het onze. Ons orthodox-calvinistische middenklassegezin, gesticht in 1940, met vijf kinderen, groeide in de afgelopen zeven decennia uit tot een grote familie van tien kinderen en aangetrouwde kinderen met een grote schare kleinkinderen en achterkleinkinderen. Een familie waarvan de stichters, onze vader en moeder, inmiddels zijn overleden. Een familie die niet meer gereformeerd, niet meer protestants kan worden genoemd. De vijf kinderen zijn vanuit het gereformeerde nest kerkelijk alle kanten 'uitgevlogen'.¹ Het hele spectrum van orthodox-gereformeerd, vrijzinnig, katholiek, agnostisch, boeddhistisch en seculier is in onze huidige familie terug te vinden. Komend uit hetzelfde gereformeerde gezin kunnen de verschillen tussen de broers en zussen op kerkelijk gebied niet groter zijn.

Wij, broer en zus, verbazen ons erover dat in het bestek van nog geen twee generaties de 'calvinistische zuil' uit ons gezin van herkomst verdwenen is. De wortels waren gereformeerd, maar die wortels groeiden tot zeer verschillende 'bomen' uit. De familiale verscheidenheid werd onder meer gevoed door de ontzuiling en secularisatie van de samenleving, maar ook door verschijnselen als individualisering en multiculturaliteit. En wat onszelf betreft is ongetwijfeld onze professie van invloed. Jan is wetenschapper; hij was hoogleraar communicatiewetenschap, eerst enkele jaren aan de Vrije Universiteit en later meer dan twintig jaar aan de Universiteit van Amsterdam. Jan is inmiddels met emeritaat. Paula is theoloog, en is drieëntwintig jaar in de kerk werkzaam geweest. Zij heeft zich in die jaren vooral toegelegd als eindredacteur van diverse kerkelijke uitgaven en als meditatietrainer van predikanten en kerkelijk werkers.

Wij praten als broer en zus al lange tijd met elkaar over religieuze en filosofische kwesties, al dan niet onder het genot van een maaltijd. Waren wij eerst nog in ons denken enigszins van elkaar verwijderd,

we groeiden steeds meer naar elkaar toe. Beiden hebben we de stap gezet ons volledig uit de kerk te laten uitschrijven. De één werd boedhist en voelt zich aangetrokken tot het humanisme, de ander werd agnost en voelt zich eveneens verbonden met het humanistische denken. Het christelijk geloof, en al helemaal het gereformeerde geloof waarmee we groot geworden zijn, hebben we ver achter ons gelaten. Dit proces van ons beiden willen we beschrijven. Ons beider zoektocht en onze antwoorden daarop vormen de rode draad van dit boek.

We gaan in gesprek met anderen uit ons gezin waar wij uit voortkwamen, en met een aantal van hun kinderen. We hebben hen geïnterviewd en hun vragen gesteld over ons gezin, over het geloof en de kerk. Vanuit hun persoonlijke verhalen proberen wij een historisch beeld te schetsen van de kerkelijke en spirituele ontwikkeling van onze doodgewone gereformeerde familie. We doen dat op een quasi-journalistische manier door hen te laten vertellen over hoe het vroeger thuis was en over hoe het geloof nu door hen en hun kinderen, de kleinkinderen, wordt beleefd. Quasi-journalistiek, want we nemen de vrijheid om hier en daar onze gesprekspartners woorden in de mond te leggen die zij niet of niet zo gesproken hebben. Daarbij gaat het er ons niet om de geloofsgeschiedenis van onze familie anders, mooier of slechter voor te stellen dan zij in werkelijkheid was. Nee, we kiezen juist voor deze werkwijze om volledig recht te doen aan de verhaallijnen die de geïnterviewden voor ons en met ons hebben willen trekken. De presentatievorm die we hierbij gebruiken kan het best getypeerd worden als docu-dramatisch. We laten onze gesprekspartners hun 'echte' verhalen vertellen en voegen daaraan voor een beter begrip hier en daar fictieve elementen toe, die wel zo gebeurd zouden kunnen zijn. Daarnaast plaatsen we de verhalen zo veel mogelijk in een maatschappelijk en theologisch kader. Het moge duidelijk zijn dat wij, broer en zus, geheel verantwoordelijk zijn voor het geschetste beeld van onze familie, de verhalen zijn immers geschreven vanuit onze herinnering en ons perspectief.

In de verschillende hoofdstukken van dit boek hanteren we een wisselend schrijversperspectief. De ene keer is Paula alleen schrijvend aan het woord, de andere keer Jan. En in een enkel hoofdstuk schrijven we beiden in de ik-vorm. Zoals hopelijk zal blijken wordt uit de context

steeds snel duidelijk vanuit welk perspectief - van Paula, van Jan of van ons beiden - het verhaal van onze familie, en specifiek dat van onszelf verteld wordt. Daarbij hebben we niet alleen geput uit eigen ervaringen, maar hebben we ook, zoals gezegd, dankbaar gebruikgemaakt van de gesprekken die wij met de familieleden hebben gevoerd. Zij zullen in de komende hoofdstukken regelmatig 'sprekend' naar voren komen. Voor onze vader en moeder is dat natuurlijk niet meer mogelijk. Op wat zij gezegd en gedacht zouden kunnen hebben, als we hen nog hadden kunnen interviewen, varen we zo goed en kwaad als dat kan op ons collectieve familiegeheugen en op schriftelijk materiaal, vaak in de vorm van notitieboekjes, dat vooral van onze vader nog beschikbaar is.

Waar de vlucht heen gaat

De jeugd vloog uit, allemaal vanuit hetzelfde nest: een oerdegelijk gereformeerd gezin. Het gereformeerde nest van waaruit wij als kinderen onze vleugels uitsloegen schetsen we in de Hoofdstukken 2 en 3. Het is een keurig, degelijk gereformeerd jaren veertig, jaren vijftig gezin waarin niet getwijfeld wordt aan Gods Woord en Gebod, en waarin alles 'pc' ruikt en voelt: de kerk, de school, de krant, de radio-omroep. En natuurlijk ook de Vrije Universiteit met, voor vader belangrijk, de Wijsbegeerte der Wetsidee. Het VU-busje op de schoorsteenmantel onderstreept dat. Maar eind jaren vijftig, begin jaren zestig verandert dat. Zeker, vader en moeder behouden het geloof dat hun zo vertrouwd was. Van twijfel of geloofsafval is bij hen geen sprake. Maar met een aantal vrijzinniger wordende gereformeerde VU-theologen voelen vader en moeder zich kerkelijk wel in de kou staan. Dat geldt niet voor de kinderen. De meesten van hen ervaren de progressieve ontwikkelingen in de kerk als een bevrijding van knellende calvinistische dogma's. Ze worden in de loop der jaren steeds minder gereformeerd in hun opvattingen. Bij één zus, Lydia, uit zich dat in een groot enthousiasme voor het gedachtegoed en de liederen van Huub Oosterhuis. Al jaren is zij, met haar echtgenoot, Jan, lid van de Leidse Studenten Ekklesia, een verre van orthodoxe kerkelijke gemeenschap. Een andere zus, Marry, keert de steile gereformeerde leer de rug toe om in volle overtuiging rooms-katholiek te worden, op zoek naar symboliek en warmte. Ook de drie theologen in de familie – Paula, haar

echtgenoot Anne en Jan, de man van Marry – voelen zich minder en minder aangesproken door de calvinistische geloofswaarheden. Bij hen blijft na een ‘vlucht’ van jaren slechts vrijzinnigheid of agnosticisme over. Twee van de drie laten zich uiteindelijk uit de gereformeerde kerk uitschrijven. Zo ook Jan en echtgenote Henny die zich na een lange zoektocht door het ‘godloze’ boeddhisme geraakt voelen. Het oosters humanisme dat het boeddhisme in de kern is, met zijn sterke nadruk op meditatie, geeft hun zingeving die de kerk hun nooit gaf.

De vlucht van onze familie uit het gereformeerde nest beschrijven we vanaf Hoofdstuk 4. Voor ons beiden, de schrijvers van dit boek, eindigt de vlucht bij respectievelijk het boeddhisme en een agnostisch-humanisme. Daarover verhalen wij in Hoofdstuk 17 en 18. En de kleinkinderen van opa en oma? Zij vliegen uit naar ‘iets’ of ‘niets’. Met hun vlucht - die gezien hun leeftijd hopelijk nog lang geen einde kent – besluiten wij ons verhaal in Hoofdstuk 19, een verhaal over de jeugd van onze familie die kerkelijk alle kanten uitvloog.

We vermoeden dat andere van oorsprong gereformeerde lezers, maar ook lezers met een andere kerkelijke achtergrond, zich zullen herkennen in ons beider zoektocht en in de daarbij beschreven geloofsgeschiedenis van onze familie: ze maken deel uit van een groter geheel, de maatschappelijke en religieuze context van de voorbije decennia. Alvorens onze familiale geloofsgeschiedenis te schetsen is het dan ook zinvol, ons te verdiepen in de gereformeerde zuil van na de oorlog en in de ontzuiling een paar decennia later. Daarover in Hoofdstuk 1.

1 Kleine luyden en mannenbroeders

De gereformeerde zuil

En als zij [dit] hoorden werden zij verslagen in het hart, en zeiden tot Petrus en de overige apostelen: Wat zullen wij doen mannen broeders? En Petrus zeide tot hen: Bekeert u, en een iegelijk van u worde gedoopt in den naam van Jezus Christus tot vergeving der zonden; en gij zult de gave des Heiligen Geestes ontvangen.

Handelingen 2:37-38¹

Verwondering

Hoe heeft het zo snel kunnen gebeuren, de ontkerkelijking van Nederland? Wie terugblijkt naar het midden van de vorige eeuw kan niet anders dan zich verbazen over de snelle secularisatie van ons land. Waren zestig, zeventig jaar geleden verreweg de meeste Nederlanders nog protestant of rooms-katholiek, tegenwoordig vormen christenen in ons land een minderheid. En, wat ook een markant verschil ten opzichte van vroeger is, de islam heeft zich met ruim één miljoen gelovigen als tweede religieuze minderheid naast het christendom gevestigd. Maar beide tezamen genomen, het christendom en de islam, kunnen getalsmatig de secularisering van onze samenleving niet keren. Moskeeën mogen bij het vrijdaggebed misschien nog vol zitten, op zondag zijn de ‘traditionele’ kerken leger en leger. Kerkbezoek lijkt meer en meer iets te worden voor ouderen, voor een slinkende groep mensen voor wie het geloof nog belangrijk is gebleven. Binnen één generatie is de christelijke signatuur die ons land eeuwen heeft getekend verdwenen, althans zo vervaagd dat met de beste wil van de wereld niet meer kan worden gesproken van Nederland als een christelijke natie. Uit de frase ‘God, Nederland en Oranje’ is God onmiskenbaar verdwenen. Wonderlijk, althans zo ervaren wij beiden, broer en zus, de rappe en omvangrijke ontkerkelijking van ons land.

Het gezin waarin wij geboren werden en opgroeiden was een oerdegelijk calvinistisch middenklassegezin bestaande uit vader, moeder, twee jongens en drie meisjes. Gesticht vlak voor de oorlog, in januari 1940. Vader was boekhouder en ontwikkelde zich later tot accountant voor middenstandszaken. Moeder was huisvrouw en werkte niet buitenshuis, wat in die tijd voor bijna alle moeders gold. Wekelijks kerkbezoek was vanzelfsprekend, vaak zelfs twee keer per zondag. De kinderen gingen – evenzeer vanzelfsprekend – naar christelijke scholen en waren lid van christelijke verenigingen. Het gezin was lid van de gereformeerde kerk (synodaal), en daarmee zonder reserve ook onderdeel van de protestants-christelijke zuil waar de christelijke school, de NCRV, de protestantse Nieuwe Leidsche Courant, de Anti-Revolutionaire Partij, de Christelijke Middenstandsvereniging en de Vrije Universiteit in Amsterdam ook deel van uitmaakten. Onze opvoeding was 100% protestants, 100% gereformeerd. Maar zo gereformeerd als wij als volwassenen het ouderlijk huis ooit verlieten, zo weinig is daar veertig, vijftig jaar later van over. De zuil van kerk, school en werk bestaat niet meer en ook in onze familie, bij de kinderen en kleinkinderen van onze vader en moeder, zijn de gereformeerde sporen nauwelijks nog te traceren. Wonderlijk. Hoe is dat zo gekomen?

De gereformeerde kerk tussen 1940-1960

De vijf kinderen, allen geboren tussen 1940 en 1955, zijn na hun jeugd verschillende geloofsrichtingen opgegaan. Zo werd de een katholiek, de ander boeddhist, en weer een ander agnost. Eén bleef traditioneel gereformeerd en een ander vrijzinnig-protestant. Die uitwaaiering van geloofsrichtingen ging natuurlijk niet van de ene dag op de andere. Daarover later in dit boek. We beginnen hier met een korte beschrijving van de geschiedenis van de gereformeerde kerk (synodaal), in die eerste gezinsjaren waarin de protestants-christelijke zuil nog duidelijk aanwezig was, de periode 1940-1960. Daarbij gaat het ook om de kerkelijke leer en hoe die doorwerkte in het leven van alledag.² Opgemerkt zij dat het bij de ‘gereformeerde kerk’ hier gaat om de in 1892 opgerichte Gereformeerde Kerken in Nederland. De toevoeging ‘synodaal’ is ter onderscheiding van de in 1944 ontstane Gereformeerde Kerken

in Nederland (vrijgemaakt). Tenzij anders aangegeven bedoelen wij in het vervolg met 'gereformeerde kerk' de 'synodale variant'.

Historische schets

De geschiedenis van de gereformeerden heeft haar oorsprong in de zestiende eeuw, de eeuw van de Reformatie. Het woord 'gereformeerd' heeft daarmee te maken, het is het voltooid deelwoord van 'reformeren'. De Reformatie begon in zekere zin op 31 oktober 1517 toen de monnik Maarten Luther (1483-1546) vijftiennegentig stellingen op de deur van de Slotkapel in het Duitse Wittenberg spijkerde over al wat hij in de rooms-katholieke kerk als Bijbels onjuist zag. Johannes Calvijn (1509-1564) was een andere invloedrijke reformator. Calvijn had grote invloed op de gereformeerde theologie: de 'Schrift (Bijbel) alleen' is bepalend voor het geloof, het *Sola Scriptura*. Calvijn systemiseerde de leer van de predestinatie, de voorbeschikking. Met dit laatste wordt bedoeld dat God al beschikt heeft wie er uitverkoren is om na de dood in zijn goddelijk rijk te worden opgenomen. Ook de verzoeningsleer waarbij Christus de zonden van de mensen 'verzoent' speelt daarbij een rol. In Nederland is Calvijns gedachtegoed terug te vinden in de belijdenisgeschriften, de drie formulieren van enigheids: de Nederlandse Geloofsbelijdenis, de Heidelbergse Catechismus en de Dordtse Leerregels. Deze formulieren werden vastgesteld in de Synode van Dordrecht (1618-1619), een synode die van groot belang is geweest voor de vorming van de identiteit van de gereformeerden.

Tot ongeveer 1800 was 'de gereformeerde kerk' de kerk van de Reformatie. Langzamerhand ontstonden er echter binnen deze kerk theologische conflicten, die het begin inluiden van het ontstaan van diverse richtingen. In de negentiende eeuw kwam er een duidelijk onderscheid: gereformeerden en hervormden. De hervormden werden gezien als het meer verlichte deel van de gereformeerde kerk. In 1816 werd bij Algemeen Reglement van de overheid de positie van de kerkgenootschappen geregeld. Er werd nu definitief gesproken van de Nederlands Hervormde Kerk, waarbij het behoudende deel van de gelovigen zich meer en meer ging scharen achter de oude gereformeerde leer. De spanningen binnen de hervormde kerk laaiden echter telkens op, zoals in 1834 toen predikant Hendrik de Cock (1801-1842) zich tegen de vrijzinnigheid keerde en hij de 'Acte van Afscheiding'

2 Onze enige troost in leven en sterven

Een gereformeerde, geloofszekere familie

Vraag 1: Wat is uw enige troost in leven en sterven?

Antwoord: Mijn enige troost is dat ik met lichaam en ziel, in leven en sterven, het eigendom ben, niet van mijzelf, maar van mijn trouwe Heiland Jezus Christus. Want Hij heeft met zijn kostbaar bloed voor al mijn zonden volkomen betaald en mij uit al de heerschappij van de duivel verlost. Hij bewaart mij nu zó, dat zonder de wil van mijn hemelse Vader geen haar van mijn hoofd vallen kan, ja zelfs, dat alles mij dienen moet tot mijn heil. Hij verzekert mij daarom ook door zijn Heilige Geest van het eeuwige leven en maakt mij van harte gewillig en bereid om voortaan voor Hem te leven.

Zondag 1 uit de Heidelbergse Catechismus¹

Een doodgewoon gereformeerd gezin

Een vergeelde foto op briefkaartformaat in een blikken fotolijstje met glas. De foto is gemaakt op het strand. Een jong stel, een mooi meisje in een witte jurk en een wat verlegen kijkende, slanke jongen. Zij leunt bevallig tegen hem aan, hij houdt zijn arm stevig om haar middel. We kijken naar de foto, terug in de tijd, vermoedelijk zo rond 1938. Het zijn onze ouders. Ze zijn verloofd. Hij is van 1914 en zij van 1917. Vermoedelijk is de foto genomen in Bergen aan Zee. Misschien wel bij die keer dat zij stiekem een weekend weg waren met een ander verloofd stel. Het viertal had een zomerhuisje gehuurd zonder dat hun ouders dat wisten. Die zouden het zeker niet goedgekeurd hebben. Zoiets deed je niet in gereformeerde kringen. Verloofd-zijn was een serieuze zaak, een voorbereiding op het heilige huwelijk. Ondenkbaar dat verloofden de nacht bij elkaar doorbrachten. Waar zij van droomden moest bewaard blijven voor de huwelijksnacht, na de kerkelijke inzegening van het huwelijk. En die liet in 1938 nog twee jaar op zich wachten.

Het jonge stel trouwde vlak na nieuwjaar, begin januari 1940. Het was ijzig en guur. De winter van '39-'40 was één van de koudste van de vorige eeuw. Niet het meest ideale weer voor een trouwerij. De slecht verwarmde kerk deed het bruidspaar en hun feestgangers rillen. Maar de kerkelijke inzegening maakte alle harten warm van binnen. En de trouwpreek bemoedigde het nieuwe echtpaar. Die bemoediging was ook wel nodig, want het stel trouwde niet onder een historisch gelukkig gesternte. De economische crisis van de jaren dertig was nog lang niet helemaal uitgewoed. Maar erger nog, Duitsland was september 1939 Polen binnengevallen, waarop een oorlogsverklaring van Engeland en Frankrijk volgde; de Tweede Wereldoorlog brak uit. De radiotoespraak van 1936 van premier Hendrik Colijn met de befaamde woorden 'ga maar rustig slapen' zou in mei 1940 ook voor Nederland door de geschiedenis ingehaald worden. Geheel tegen de verwachting in van de meeste mensen zou ook ons land door de Duitsers onder de voet gelopen worden. Maar zover was het nog niet toen het jonge stel elkaar onder Gods toezien oog het jawoord gaf.

Onze ouders kwamen beiden uit een gereformeerd nest. Moeder was een boerendochter uit het Zuid-Hollandse Hazerswoude-Rijndijk. Zij was de jongste in een gezin met twee dochters en drie zonen. Ooit telde het gezin negen kinderen, maar vier waren al gestorven voordat onze moeder werd geboren. Het leven op de boerderij was niet eenvoudig; de melkprijzen waren in de jaren dertig steeds lager geworden en elk dubbeltje moest een aantal keren worden omgedraaid. Maar geklaagd werd er niet. Opa en oma waren daar ook niet de mensen naar. Opa was een optimistische man: het zou ooit beter worden. En voor oma, diepgelovig als zij was, wikte de mens en beschikte God. Berusting en vertrouwen tekenden het leven.

Onze vader kwam uit een heel ander gezin. Hij was de oudste van zes kinderen, vier jongens en twee meisjes. Opa had zich opgewerkt van fietsenmaker tot garagehouder in goeden doen. Hij behoorde tot de gereformeerde notabelen van Voorschoten, een dorp even ten zuiden van Leiden. Voorzitter van de Oranjevereniging, actief in de gemeentelijke Anti-Revolutionaire Partij (ARP), ouderling in de gereformeerde kerk en bevriend met tal van plaatselijke middenstanders. Opa straalde in alles gezag uit. Ook binnen de kerk. Zo zat het hele gezin

4 'Make love not war'

Een gereformeerde babyboomer in de jaren zestig

*All you need is love.
All you need is love.
All you need is love, love.
Love is all you need.*

The Beatles (1967)

Halverwege de jaren zestig ging ik, Jan, politicologie studeren aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. Het was maatschappelijk gezien een turbulente tijd, ook voor mij persoonlijk. Ik kwam als jongvolwassene voor het eerst in aanraking met andere ideeën en overtuigingen dan ik van huis uit meegekregen had. Mijn 'gereformeerde zekerheden' werden allengs minder zeker.

Roerige jaren zestig

De zomer van 1966 was in mijn beleving een warme zomer. Ik had net mijn HBS-diploma op zak en genoot van een heerlijke zomervakantie. Daar had ik ook wel recht op, vond ik zelf. Had ik immers niet hard geleerd voor mijn eindexamen? Zeker, en ik was daarvoor beloond met een mooie cijferlijst. Tevreden dus. En heerlijk vakantie tot ik zou gaan studeren. De zomer was zwoel en loom, ik heb er goede herinneringen aan. Vreemd, nu ik bijna vijftig jaar later een KNMI-site raadpleeg met historische weerdata, blijkt 1966 de natste zomer te zijn geweest sinds 1901. Hoe herinnering en feit elkaar kunnen ontlopen. Mijn herinnering wordt, denk ik, wat de zomer van '66 betreft vooral sterk bepaald door de maand juni. Dat was letterlijk en figuurlijk een warme maand, zij het aan de natte kant en vooral roerig.

Juni 1966 was de maand van de beruchte Telegraaf-rellen, van het 'Bouwwakkersoproer'. Op 13 juni demonstreerden niet-georganiseerde

bouwwakkers tegen een korting van twee procent op hun vakantiebonnen, een korting die leden van bouwvakbonden niet trof. Die korting was nodig, zo zeiden de werkgevers, om administratiekosten te dekken. Tijdens de demonstratie bij het betaalkantoor waren er opstootjes waartegen de politie met enkele charges optrad. Eén van de bouwvakkers, de vijftigjarige voeger Jan Weggelaar, zakte ter plekke in elkaar; hij overleed korte tijd later in het ziekenhuis waarnaar hij met spoed was overgebracht. Voor de demonstranten was het duidelijk: Weggelaar was slachtoffer van het politiegeweld tegen de demonstranten. Toen De Telegraaf de volgende dag echter schreef dat de voeger aan een hartaanval was overleden, in het ziekenhuis en niet op straat, was de maat voor de bouwvakkers vol. Aangemoedigd en gesteund door veel studenten, scholieren en andere jongeren trokken zij op naar de Dam en naar het Telegraaf-gebouw aan de Nieuwezijds Voorburgwal. Onderweg werden ruiten van winkels ingegooid, parkeermeters omvergetrokken en de etalages van de Bijenkorf geplunderd. Op de Nieuwezijds werden enkele vrachtauto's van De Telegraaf in brand gestoken. De politie, met groot materieel uitgerukt, lukte het niet het oproer snel te beëindigen; tot diep in de nacht bleef het onrustig in de stad. Er vielen vele tientallen gewonden, zowel onder de demonstranten als bij de politie. Evenzovelen werden gearresteerd. Zoiets had ons land sinds de oorlog niet meer meegemaakt. De politiek was verbijsterd en vooral ook verontwaardigd over het tekortschieten van het Amsterdamse gemeentebestuur en de politie. Burgemeester Van Hall (1904-1977) en de hoofdcommissaris van politie moesten aftreden. De Telegraaf-rellen waren de opmaat van zes, zeven jaar lang demonstraties en rellen in de stad. Tegen de politie, tegen B & W, tegen de atoombom, tegen autoritaire universiteiten, tegen de Vietnamoorlog, tegen de aanleg van de metro in de Nieuwmarktbuurt, en tegen wat al niet. In die roerige juni van '66 waren de jaren zestig in Nederland pas echt begonnen. De babyboomers lieten duidelijk merken dat ze er waren en dat ze niet van plan waren even brave, makke burgers te worden als hun ouders.

Studeren, maar wel aan de VU

De tweede helft van de jaren zestig was de tijd van *make love not war*, van Provo, het Lieverdje en de kabouters, van *flower power* en de pil,